

▲ Základní

V každodenním jazyce způsob chování a jednání, které se opírá o normy určité společnosti a v jazykové interakci se projevuje např. ve specifických formách oslovení, pozdravu nebo prosby, jež na druhou osobu působí jako slušné, ohleduplné, uctivé (podle *PSJČ*, *SSJČ*). Důraz na zdvořilost jako „účinek“ (efekt) jaz. jednání podle [Bublitz \(2009:259n.\)](#) naznačuje, že jaz. prostředky a strategie nejsou samy o sobě (inherentně) zdvořilé, třebaže některé z nich – jako např. *ʔdeminutiva* a *ʔvid* v *Počkej minutku* namísto „Čekej!“, n. *ʔmodální slovesa*, *ʔčástice*, kontaktní prostředky aj. – jsou pro dosažení takového efektu vhodnější než jiné.

To, že je zdvořilost „účinek“ (efekt) strategického užití jaz. prostředků ve specifickém kontextu, komplikuje její uchopení v lingvistickém výkladu. V něm se podle [Wattse \(2003\)](#) zdvořilost₂ (jako lingvistický konstrukt postulující zdvořilý účinek jaz. prostředků užitých specifickým způsobem mluvčím) odpoutala od reality lingvistických dat, tj. zdvořilost₁ z pohledu účastníků konkrétní jaz. interakce. Ve své kritice má Watts na mysli především tzv. *strategickou* (též intencionální n. implicitní) *zdvořilost*, tj. strategické, záměrné užití deminutiv, částic, vidu apod., na něž se zaměřila pragmalingvistika. Zaměření na strategickou zdvořilost totiž podle Wattse vedlo k omezení na mluvčího a jeho intenci a k zastření faktu, že ne/přijatelnosti výpovědi s ohledem na její zdvořilost je předmětem vyjednávání mezi účastníky jaz. interakce; [Bublitz \(2009:260n.\)](#) v této souvislosti rozlišuje *autonomní* a *kooperativní přístup* ke zdvořilosti. Od strategické zdvořilosti je podle [Kasper\(ové\) \(2009\)](#) třeba odlišit *konvenční* (též explicitní) *zdvořilost*, tj. rutinní formule a sekvence při „pozdravu“, „prosbě“ či „pochvale“, jakož i oslovení spojené v pronominálním *ty × vy* se *sociální deixí* a v nominálním *paní Kulhánková × paní ředitelka* se *sociálním značkováním*, v nichž se reflektují sociální normy a hierarchie; honorifika u osobních zájmen jsou rozvinuta zvl. ve východoasijských jazycích, v češtině viz [vykání](#).

▲ Rozšiřující

V novějším výzkumu **z.** se pozornost obrátila k *ʔnezdvořilosti*. Ne/přijatelnost promluvy si totiž účastníci jaz. interakce uvědomují především při porušení **z.**, tedy při nezdvořilosti. Důraz na nezdvořilost jako interakční poruchu, od níž se odvíjí reflexe a vyjednávání ne/zdvořilosti výpovědi, je spojen s posunem výzkumu směrem k výzkumu ne/zdvořilosti ve specifických *ʔkomunikačních žánrech*, oblastech či konstelacích (srov. např. [Ferenčík, 2007](#); [Hoffmannová, 2002](#); [Kasper, 2009](#)), a to včetně těch, v nichž dochází k „vypínání“ zdvořilosti. K němu dochází např. v rámci rodiny n. mezi známými, kde je určující normou důvěrnost ([Dressler & Merlini Barbaresi\(ová\), 1994](#)) a kde se tak otevírá prostor pro „škádlení“ ([Leech, 1983](#)). Jiným

případem „vypnutí“ zdvořilosti jsou specifické komunikační oblasti jako soudnictví, armáda nebo „reality show“, kde je určující normou nezdvořilost mj. s ohledem na zřetelnou asymetrii moci, resp. s ohledem na to, že v „reality show“ k nezdvořilosti dochází „v zájmu“ adresáta (srov. např. [Culpeper, 2011](#)).

1 Řečová etiketa

Otázek spojených s verbálním výrazem **z.** si všímala již antická rétorika (např. s ohledem na strukturování projevu v *salutatio*, *captatio benevolentiae*, *narratio*...). Pozornost jí věnovaly rovněž renesanční, osvícenské i měšťanské příručky k etiketě n. vzorníky dopisů (viz např. [Václavek, 1948](#)). Okrajově byla tematizována i ve starších lingvistických studiích např. ke korespondenci (např. [Stich, 1974](#)) apod., větší pozornost jí s ohledem na osvojování specifík cizího jaz. věnovaly moderní filologie a zvláště orientalistika. Vědecký výzkum **z.**, podpořený pragmatickým obratem v jazykovědě a zájmem o výzkum jaz. interakce, k níž patří i otázky vzájemného vztahu účastníků interakce a účinku (efektu) jejich promluv, se rozvíjel od 70. let 20. stol. S ohledem na ustálené způsoby **z.** oslovení i ustálené formule a sekvence při „pozdravu“, „prosbě“ n. „pochvale“, ale také s ohledem na rutinní volbu variet a registrů se pro tzv. konvenční, explicitní zdvořilost ujal termín **řečová etiketa** ([Rulfová, 1984](#); [Rulfová, 1985](#); [Machová & Švehlová, 1996](#); [Machová & Švehlová, 2001](#)).

2 Zdvořilostní princip a maximy

Nový byl právě výzkum **z.** vycházející z pojetí jaz. interakce jako účelového, strategického jednání (M. Weber; k Weberovu výkladu interakce srov. např. [Auer, 2014:99–109](#)). V tomto pojetí aktéři vycházejí z předpokladu obecného kooperačního principu, z něhož [Grice \(1975\)](#) odvodil tzv. **z.** konverzační maximy. Jejich porušení v interakci může být podle Grice motivováno mj. maximou zdvořilosti. Toho se chopil [Leech \(1983\)](#), který v analogii ke Griceovu **z.** kooperačnímu principu a konverzačním maximám zaměřeným na věcnou informaci postuluje **zdvořilostní princip**, který podle něho reguluje vztahovou stránku jaz. interakce; Leech jej klade dokonce před či nad princip kooperační. Ze zdvořilostního principu pak dále odvozuje **zdvořilostní maximy** taktu (ohleduplnosti), velkorysosti, uznání (ocenění), skromnosti, souladu a sympatie, z nichž každá má svou minimalizační a maximalizační variantu. Např. maxima taktu má svou negativní variantu v submaximě „Minimalizuj nároky kladené na adresáta“ a pozitivní variantu v submaximě „Maximalizuj adresátův prospěch“ ([Leech, 1983:109](#)), přičemž pozitivní a negativní se zde chápe jinak než u [Brown\(ové\) & Levinsona \(1978\)](#) a [Brown\(ové\) & Levinsona \(1987\)](#). Návazné lingvistické studie se pak v detailu věnovaly výrazovým prostředkům postulovaných **minimalizačních strategií** a **maximalizačních strategií**, ať už v rámci jednoho jaz. nebo ve srovnávacích studiích. V č. se jako prostředky, které mohou sloužit např. verbální minimalizaci nároku kladeného na adresáta, mohou interpretovat mj. **z.** vytykácí částice (restriktory) *jen* či *pouze* aj., **z.** intenzifikační částice *trochu* aj., **z.** deminutiva (*Počkej minutku*) n. **z.** vid (*Posad' se!* místo „Sedej!“),

v něm. takové minimalizační strategii slouží např. ↑modifikační částice, „zdvořilostní“ částice *mal*, zatímco např. maximalizaci sympatie může sloužit oslovení (viz též níže) n. ↑volný dativ; pro č. srov. např. ↵Rusínová (1995), ↵Nádeníček (2012), ↵Nekula (1994), ↵Nekula (1996), ↵Nekula (2004), k částicím v něm. mj. ↵Hentschel(ová) (1991), ↵Held(ová) (ed.) (2003); k ostatním jaz. srov. např. bibliografii v ↵DuFon(ové) (1994).

Jakkoli je představa maximalizačních a minimalizačních strategií inspirativní, spočívá problém Leechova přístupu v tom, že relativní zdvořilostní účinek výrazových prostředků specificky užitých v konkrétní interakci se zobecněním zmíněných strategií absolutizuje a **z.** se chápe jako něco, co je těmto prostředkům inherentní. To lze v konkrétních případech poměrně snadno zpochybnit, tytéž prostředky totiž mohou sloužit rovněž „nezdvořilé“ minimalizaci souladu a stávají se naopak prostředkem verbální agrese. Např. deminutiva jsou s ohledem na propoziční obsah, ilokuční funkci a kontext dvoj- či víceznačná, tj. slouží verbální zdvořilosti (*Počkej, prosím tě, minutku*) i verbální agresi (*Tebe já, ty chudáčku, nepotřebuju!*), detailněji srov. např. ↵Nekula (2004). ↵Leech (1983:104n.) nicméně vychází z inherentního ne/zdvořilého významu jaz. prostředků a nabízí dokonce specifickou klasifikaci ↑mluvních aktů (MA) s ohledem na vztah jejich ↑ilokuční funkce (viz také ↑ilokuce) a cíle spojeného s utvářením a udržením sociální harmonie. Ta se liší od běžně užívané klasifikace mluvních aktů na asertiva, direktiva, komisiva, expresiva a deklarativa, jak ji nabídl např. ↵Searle (1979); viz ↑klasifikace komunikačních funkcí.

U *kompetitivních* MA jako „rozkaz“, „žádost“, „prosba“ aj. (dle Searla direktiva) jsou podle Leecheho jejich ilokuční funkce a sociální cíl v konkurenci, u *konviviálních* MA jako „pozdrav“, „poděkování“, „gratulace“ aj. (dle Searla expresiva) jsou funkce a cíl v souladu (tyto MA jsou podle něho inherentně zdvořilé), u *kolaborativních* MA jako „tvrzení“, „sdělení“, „instrukce“ aj. (dle Searla asertiva) jsou podle Leecheho funkce a cíl v indiferentním vztahu, u *konfliktivních* MA jako „urážka“, „obvinění“, „prokletí“ aj. jsou funkce a cíl v konfliktu. Poslední skupina MA je podle Leecheho pro změnu inherentně nezdvořilá, a proto u nich nelze užít ↑explicitní performativní formulí (EPF): **Urážím tě tímto...*; podobně to platí o ↑ironii: **Ironizuji tě tímto, že...* Problém Leechova výkladu spočívá v tom, že jsou specifické oblasti, kde taková EPF u uvedených MA možná je, např. *Obviňuji Vás z velezrady*, aniž jde o nezdvořilý MA. A i když se dá souhlasit s tím, že u direktiv („kompetitivní MA“) je zřetelná konkurence mezi funkcí výpovědi a ohledem na zájmy adresáta a že expresiva („konviviální MA“) jsou kulturně specifické rutiny, neznamená to ještě, že „pozdrav“ nelze v interakci užít nezdvořile n. konfliktně, nebo že u asertiv („kolaborativní MA“) nevznikají konflikty v důsledku odlišného názoru vyjádřeného asertivem. Právě potenciální nezdvořilost asertiv ostatně vede k užívání ↑hedges (↵Lakoff, 1973; ↵Brehmer, 2009), disclaimers (↵Hewitt & Stokes, 1975), ↑epistemických sloves a ↑epistemických částic typu *asi, snad* aj., které relativizují nárok mluvčího na to, že jeho názor v diskuzi je jediný správný, resp. to vede i k užívání ↑modifikačních částic typu *přece*, které v dialogu slouží jako prostředky vytvářející konsens (mj. ↵Nekula, 1993). Jimi, resp. jejich kombinací – jako

např. v *Ten problém by se asi přece jen dal vidět trošinku jinak* (vedle uvedených prostředků je zde využito i kondicionálu, deminutiva, restriktoru *jen* či potlačení „já“) – se zapojením výpovědi do daného kontextu zvyšuje „přijatelnost“ užitých asertiv (ke kombinacím a pojmu přijatelnosti srov. mj. [Bublitz, 2003](#); [Bublitz, 2009:279](#)).

Při formulování svých zdvořilostních maxim mohl Leech navázat na zásady zformulované [Lakoff\(ovou\) \(1973a\)](#) jako *Do not impose* („nikomu nic nevnucuj“), *Give options* („dej možnost volby“) a *Make the addressee feel good – be friendly* („chovej se přátelsky, aby se adresát cítil dobře“) (překlad podle [Hirschové, 2013:229](#)). [Lakoff\(ová\) \(1973a:64\)](#) tyto zásady shrnula v principu *Be polite!* („buď zdvořilý“) a dodatečně je spojila s Griceovými konverzačními maximami v principu *Be clear!* („buď zřetelný“), s jejichž pomocí vymezila tzv. **pragmatickou kompetenci** ([Lakoff\(ová\), 1979](#)).

Na dřívější práce např. k *oslovenín*. volbě variety n. registru navazoval Leech i při výkladu role „moci“ (sociální hierarchie) a „solidarity“ (míře známosti, sociální distance) v interakci, tj. asymetrických a symetrických vztahů; srov. mj. též [Neustupný \(1968\)](#). Přechodu od sémantiky „moci“ k sémantice „solidarity“, resp. roli obou kategorií s ohledem na volbu jaz. variety ([Čmejková, 1996](#); [Fidler\(ová\), 2002](#)), ne/přímého oslovení ([Čmejková, 2002](#)) i s ohledem na systém a užití oslovení pronominálního (*ty × vy, on × oni*) a nominálního (*mami, Karle, milá / vážená paní Nábělková, pane doktore, paní ředitelko* aj.) se pro č., resp. v kontrastu s ní, věnuje řada synchronních a diachronních studií ([Berger, 1994](#); [Berger, 1998](#); [Berger, 2001](#); [Berger, 2004](#); [Berger & Betsch, 2009](#); [Betsch, 1998](#), [Betsch, 2000](#); [Betsch, 2003](#); [Ehlers, 2005](#), [Ehlers & Kněřová, 1997](#); [Jurman, 2001](#); [Kněřová, 1995](#); [Patočka, 2000](#); [Rathmayr\(ová\), 1992](#); [Skwarska, 2001](#); [Vachek, 1987](#)). Ty si konkrétně všimají způsobů oslovování v rámci různých věkových skupin a komunikačních oblastí, resp. si všimají stability a proměny oslovení v migračních kontextech ([Feldmeier\(ová\), 2014](#)). [Berger \(2002\)](#) pro oslovení vychází z toho, že se jeho užití opírá o sociální normy, a předpokládá stabilitu jeho významu, zatímco [Nekula \(2010\)](#) poukazuje na to, že i oslovení se v jaz. interakci s ohledem na svou funkci proměňuje, a je tak předmětem vyjednávání.

Otázkou „moci“ s ohledem na rozdílnou roli zdvořilosti a rozdílné způsoby jejího vyjadřování v komunikaci mužů a žen se spolu s otázkou zachování tváře aktérů interakce podle genderu zabývá *feministická lingvistika*, pro č. srov. např. [Hoffmannová \(1996\)](#).

3 Zachování „tváře“

Výklad zdvořilosti jako strategického jednání mluvčího s cílem zachovat adresátovu (i svou) tvář, který předložili [Brown\(ová\) & Levinson \(1978, 1987\)](#), má řadu společných rysů s výkladem [Leechovým \(1983\)](#): sociální dimenze jaz. interakce se v něm redukuje na zdvořilost; „tvář“ (sebehodnota), vlastní všem účastníkům interakce bez ohledu na kontext stejně, se chápe univerzálně, podobně jako se

univerzálně chápou KP a ZP; z. se nazírá z pohledu strategicky jednajícího mluvčího; zdvořilostní významy výrazových prostředků nejsou v tomto výkladu výsledkem diskurzivního vyjednávání, ale jsou jim inherentní. To sice neznamená, že by adresát v tomto výkladu nebyl přítomen, ale při analýze se vychází nikoli z konkrétního účinku na adresáta, ale z intence mluvčího reflektujícího možný účinek (efekt) svých promluv na adresáta. Zdvořilým podáním promluvy se mluvčí snaží předejít, resp. zmírnit n. kompenzovat ohrožení tváře adresáta, jež je výsledkem konfliktu, který v interakci vzniká vzhledem k rozdílným potřebám účastníků interakce. Mluvčí tak s respektem anticipuje přání a potřeby adresáta a (verbální) zdvořilostí zachovává jeho pozitivní a/nebo negativní tvář a spolu s tím i status quo, který by v interakci jinak byl v ohrožení.

Pozitivní tváří se v této teorii rozumí, že něčí představy a přání se druhému jeví hodny ocenění a jsou přijímány: (adresátovu) obrazu sebe sama a hodnotám s ním spjatým se dostává uznání a ocenění. K ohrožení pozitivní tváře adresáta dochází např. při „obviňování“, „ponižování“, „nezájmu“, ale i při „přerušování“ n. vedení hovoru o rase, víře n. genderu, zatímco k ohrožení pozitivní tváře mluvčího dochází např. při „ztrátě sebekontroly“, „zpovědi“, „přijímání komplimentů“ apod. Ohrožení pozitivní tváře např. „politováním“ v promluvě *Vypadáš špatně. Můžu pro tebe něco udělat?*, k němuž dochází v první výpovědi (*Vypadáš špatně*), se přitom v druhé výpovědi (*Můžu pro tebe něco udělat?*) kompenzuje intenzivním projevem zájmu a solidarity. To je jeden z možných nástrojů **pozitivní zdvořilosti**.

Negativní tváří se rozumí potřeba, aby něčí jednání bylo druhými respektováno a aby nebyl omezen prostor pro autonomní rozhodování účastníka interakce: respektuje se autonomie a svoboda rozhodování. K ohrožení negativní tváře adresáta dochází „výzvami“, „prosbami“, „radami“, ale i „komplimenty“, „obdivem“, „nabídkami“ n. „sliby“ (které je třeba přijmout n. odmítnout, tj. jednat), zatímco k ohrožení negativní tváře mluvčího dochází při „děkování“, „omluvě“, „přijetí nabídky“ apod. Toto ohrožení je např. v „žádosti“ *Nepůjčil bys mi pero?* zmírněno tím, že nepřímým vyjádřením „žádosti“ prostřednictvím „otázky“ zůstává adresátovi alespoň formálně zachován prostor pro volbu, čímž se „žádost“ oslabuje v „prosbu“. Negací se pak ohrožení tváře kompenzuje i tím, že se v „otázce“ do popředí vysouvá negativní varianta a spolu s tím i očekávání „odmítnutí“ „prosby“ v odpovědi, což zdánlivě vytváří prostor pro snazší odmítnutí prosby. (Negace v č. zde funguje podobně jako v ruštině a jiných slovanských jaz., čímž se č. liší od něm. i angl., zatímco „prosba“ realizovaná nepřímo prostřednictvím „otázky“ se jeví být obecněji rozšířenou strategií; srov. mj. [Betsch, 2003](#); [Obenbergerová, 1992](#).) Např. v „pozvání“ *Nemohl bych Vás pozvat třeba na kávu nebo večeri?* se negace ve „výzvě“ prostřednictvím „otázky“ kombinuje s modálním slovesem *moci*, které implikuje „možnost“, kondicionálem, který – podobně jako v předchozím příkladu – signalizuje hypotetičnost, a epistémickou částicí *třeba*, která implikuje nízkou pravděpodobnost, což verbálně zvětšuje prostor adresátovy autonomie a svobody jeho rozhodnutí, a v souhře těchto a jiných prostředků zde funguje jako nástroj **negativní, distanční zdvořilosti**.

Přes univerzalizaci **z.** zmínění autoři ukazují i oblasti, kde se zdvořilost neuplatňuje, protože zde nehrozí ohrožení tváře. Tak je tomu při zastření takového ohrožení, které může být mluvčím v interakci také popřeno. Když k ohrožení tváře dochází, neuplatňují se zdvořilostní strategie tam, kde jde o něco naléhavého (*Tak sedej, jedem!*), kde se mluvčí soustředí na věc, takže může – alespoň v němčině, hebrejštině a slovanských jaz. – být přímý a otevřený, ale i tam, kde se něco, co ohrožuje tvář adresáta, děje n. říká v jeho prospěch (*Tak jez už!*), resp. kde si mluvčí jsou důvěrně blízcí a přehnaná **z.** by naopak mohla působit odtahitě n. až urážlivě.

Kritika tohoto výkladu **z.**, jak ji shrnují mj. také [Watts \(2003\)](#), [Bublitz \(2009\)](#) aj., se soustředí v první řadě na kritiku konceptu *tváře*, který se u [Brown\(ové\) & Levinsona \(1978\)](#) i [Brown\(ové\) & Levinsona \(1987\)](#) odchyluje od původnímu Goffmanova konceptu. V jejich podání je tvář statická, konzistentní a neproměnná a adresát na ni má nárok nezávisle na kontextu, zatímco podle [Goffmana \(1967\)](#) je tvář (sebehodnota) dynamický sociální konstrukt, který se adaptuje podle kontextu interakce; tvář je v interakci s ohledem na kontext vyjednávána a přidělována. Dalo by se tak říci, že [Brown\(ová\) & Levinson \(1978\)](#) i [Brown\(ová\) & Levinson \(1987\)](#) při univerzalizaci individuální autonomie a „egocentrickém“ pohledu na tvář (sebehodnotu) vyšli z anglosaského obrazu světa, zatímco Goffmannovi šlo v jeho „sociocentrickém“ pohledu o uznání umístění účastníka v sociální hierarchii a tím o uznání jeho sociální identity; [Kasper\(ová\) \(2009\)](#) tak s ohledem na naznačený rozdíl v přístupu mluví o konzistentním vs. akomodativním „já“, resp. o individualistické vs. kolektivistické orientaci. Kritika [Brown\(ové\) & Levinsona \(1978\)](#) a [Brown\(ové\) & Levinsona \(1987\)](#) dále připomíná, že důsledkem jejich univerzálního, akontextuálního, stabilního pojetí tváře je pojetí komunikace jako nevyhnutelného konfliktu a permanentního odvracení ohrožení tváře, což neodpovídá běžné komunikační zkušenosti mluvčích. Jiným důsledkem je redukce výkladu **z.** na tzv. strategickou, implicitní zdvořilost, což jde ruku v ruce s univerzalizací zdvořilosti na úkor výkladu vztahů mezi mluvčími jinými kategoriemi. Kritizována je také intuitivní, introspektivní, akontextuální analýza izolovaných mluvních aktů s ohledem na intenci mluvčího anticipující možný účinek, která se ale jeví značně abstraktní a nemá silnou oporu v empirických datech. Předmětem kritiky je konečně i přecenění jednotlivých výrazových prostředků a jejich „svébytného“ významu na úkor role kontextu a aktérů jazykové interakce.

4 Konverzace a komunikační oblasti a žánry

[Nekvapil & Neustupný \(2005\)](#) ve své studii ke zdvořilosti v České republice vedle uvedených přístupů připomínají také Fraserův konverzační kontrakt ([Fraser, 1990](#)), tedy dohodu aktérů o tom, že budou v průběhu interakce jednat přijatelně, což je v interakci dále konkrétně vyjednáváno. Také [Watts \(2003\)](#) ve výše uvedeném smyslu vyzvedl „diskurzivní přístup k lingvistické zdvořilosti“, na který navázala řada dalších sborníků a prací (např. [Watts & Ide ad., 2005](#)), které položily důraz na empirii, kontext a vyjednávání přijatelnosti či „zdvořilého“ významu v interakci, jehož východiskem je odchylka a její korektura spojená s metodologickým posunem od nepříznačové zdvořilosti k příznakové nezdvořilosti. Moderátnější pozici

zastává [Bublitz \(2003\)](#) a [Bublitz \(2009\)](#), který předpokládá významový potenciál určitých kombinatorických výrazových „vzorů“, jimiž se např. direktiva n. asertiva stávají pro adresáta „přijatelná“. U *direktiv* je to gradace kontaktu a solidarity, „otázka“ namísto „výzvy“, „možnost“ místo „nutnosti“, kondicionál místo indikativu, zdvořilé *prosím*, adverbia jako *krátce*, restriktory jako *jen*, [↑modifikační částice](#) jako *klidně*, minimalizací nároku aj.; u *asertiv* je to „souhlas“ namísto „sporu“ v deklarativní větě, depersonalizace, „nezávazný“ kondicionál oslabující přesvědčení o objektivní platnosti výpovědi (*řekl bych, že...*), [↑epistémický predikátor](#), [↑epistémické částice](#) jako *asi*, [↑modifikační částice](#) jako *přece*, [↑intenzifikační částice](#) jako *trošku*, kontaktní prostředky jako *vid'?* apod. Tím se Bublitz nicméně posouvá k dekontextualizovanému chápání výrazových prostředků jako zdvořilých, resp. k automatizaci přijatelnosti promluv těmito vzory. Naproti tomu studie k [↑mluvních aktům](#) a sekvencím [↑replik](#) sledují, jak se ne/zdvořilost vyjevuje v konkrétní interakci a jak se spolu s tím vyjevují pravidla fungování zdvořilosti a zmíněných prostředků. Pro č. tak vznikly mj. studie k „omluvě“ ([Brehmer, 2005](#)).

Analýza jazykové interakce s ohledem na **z.** se opírá mj. o televizní diskuze ([Hoffmannová, 1994](#); [Nekula, 2010](#)) i rozhlasová vysílání ([Ferenčík, 2007](#)); specifickou oblastí je *netiketa* čili etiketa v síti (net), pro niž jsou formulována „desatera“ n. jinak nazvaná „pravidla slušného chování na internetu“ ([Thor, 2006](#)), jež přesahují to, co se v lingvistice a v tomto hesle rozumí zdvořilým jaz. jednáním. Výzkum fungování **z.** v konkrétních komunikačních oblastech jako komunikace ve škole, u lékaře, na úřadě apod., nebo v [↑komunikačních žánrech](#) jako schůze, pracovní jednání, prodej aj., k nimž pro jinojazyčné kontexty podává obsáhlou bibliografii [Kasper\(ová\) \(2009\)](#), se teprve formuje. V této souvislosti je možno upozornit mj. na sbírku dialogů ([Hoffmannová & Müllerová ad., 1992](#)), které otevírají prostor k další interpretaci, či studii ke **z.** v seniorských domovech ([Hoffmannová, 2002](#)).

Literatura

- AUER, P. *Jazyková interakce*, 2014.
- BACHLEITNER-HELD, G. *Verbale Höflichkeit*, 1992.
- BERGER, T. Versuch einer historischen Typologie ausgewählter slavischer Anredesysteme. In Weiss, D. (ed.), *Slavistische Linguistik*, 1994, 15–64.

- BERGER, T. Äußere Einflüsse und interne Faktoren bei der Herausbildung der slavischen Anredesysteme. *WS 43*, 1998, 307–322.
- BERGER, T. Semantik der nominalen Anrede im Polnischen und Tschechischen. In Chrakovskij, V. S. & M. Grochowski ad. (eds.), *Studies on the Syntax and Semantics of Slavonic Languages. Papers in Honour of Andrzej Bogusławski on the Occasion of his 70th Birthday*, 2001, 39–50.
- BERGER, T. Specifický poměr zdvořilosti a oslovení v češtině. In *Č-US 4*, 2002, 189–197.
- BERGER, T. Die Anrede mit Kollege im Tschechischen, Polnischen und Deutschen. In Lehmann, V. & L. Udolph (eds.), *Normen, Namen und Tendenzen in der Slavia. Festschrift für Karl Gutschmidt zum 65. Geburtstag*, 2004, 297–306.
- BERGER, T. & M. BETSCH. Anredesysteme. In Kempgen, S. & P. Kosta ad. (eds.), *Die slavischen Sprachen – The Slavic Languages*, 2009, 1019–1028.
- BETSCH, M. Zur Entwicklung des Systems der Anredepronomina im Tschechischen 1700-1850. In Giger, M. & B. Wiemer (eds.), *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV) 1*, 1998, 37–44.
- BETSCH, M. *Diskontinuität und Tradition im System der tschechischen Anredepronomina (1700-1850)*, 2000.
- BETSCH, M. The System of Czech Bound Address Forms until 1700. In Jucker, A. & I. Taavitsainen (eds.), *Diachronic Perspectives on Address Term Systems*, 2003a, 125–147.
- BETSCH, M. Questions as Indirect Requests in Russian and Czech. In Jaszczolt, K. M. & K. Turner (eds.), *Meaning through Language Contrast II*, 2003b, 277–290.
- BREHMER, B. Sprachliche Formen und Funktionen von Entschuldigungen im Tschechischen. In Bayer, M. & M. Betsch ad. (eds.), *Beiträge zur Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV) 8*, 2005, 35–44.
- BREHMER, B. Beobachtungen zum Gebrauch von *hedged performatives* im Russischen, Polnischen und Tschechischen: Am Beispiel direkter und expressiver Sprechakte. In Blankenhorn, R. & J. Błaszczak ad. (eds.), *Beiträge zur Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV) 6*, 2009, 40–49.
- BROWN, P. & S. C. LEVINSON. Universals in Language Usage: Politeness Phenomena. In Goody, E. N. (ed.), *Questions of Politeness: Strategies of Social Interaction*, 1978, 56–311.
- BROWN, P. & S. C. LEVINSON. *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 1987.
- BUBLITZ, W. *Nur ganz kurz mal*: Abschwächungsintensivierung durch feste Muster mit *mal*. In Held, G. (ed.), *Partikeln und Höflichkeit*, 2003, 179–201.
- BUBLITZ, W. *Englische Pragmatik*, 2009, 259–284.
- CULPEPER, J. *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*, 2011.
- ČMEJRKOVÁ, S. Spisovnost a nespisovnost v současné rozhlasové a televizní publicistice. In Šrámek, R. (ed.), *Spisovnost a nespisovnost dnes*, 1996, 191–194.
- ČMEJRKOVÁ, S. Gramatika a pragmatika. In *Č-US 4*, 2002, 59–69.

- DRESSLER, W. U. & I. MERLINI BARBARESI. *Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German and Other Languages*, 1994.
- DUFON, M. A. Bibliography on Linguistic Politeness. *JP* 21, 1994, 527–578.
- EHLERS, K.-H. Zur Anrede mit Titeln in Deutschland, Österreich und Tschechien: Ergebnisse einer Fragebogenerhebung. *brücken – Germanistisches Jahrbuch für das Jahr 2004 N.F.* 11, 2005, 85–116.
- EHLERS, K.-H. & M. KNĚŘOVÁ. Tschechisch förmlich, unverschämt deutsch? In Höhne, S. & M. Nekula (eds.), *Sprache – Wirtschaft – Kultur: Deutsche und Tschechen in Interaktion*, 1997, 189–214.
- FELDMEIERS, B. *Anrede im Sprachkontakt. Reflexion und Gebrauch von Anredestrategien durch tschechische Migranten im deutschsprachigen Umfeld*, 2014.
- FERENČÍK, M. Exercising Politeness: Membership Categorization in a Radio Phone-in Program. *Pragmatics* 17, 2007, 351–370.
- FIEDLER, M. U. Positive Existentiality and Politeness: A Contrastive Study of Czech, Russian and Japanese. In Dingley, J. & L. Ferder ad. (eds.), *In the Realm of Slavic Philology. To Honor the Teaching and Scholarship of Dean S. Worth*, 2000, 69–86.
- FIEDLER, M. U. Vztah mezi solidaritou a jazykem / interpretace na základě češtiny a japonštiny. In *Č-US* 4, 2002, 285–298.
- FRASER, B. Perspectives on Politeness. *JP* 14, 1990, 219–236.
- GOFFMAN, E. On Face-Work: An Analysis of Ritual Elements in Social Interaction. *Psychiatry: Journal of Interpersonal Relations* 18, 1955, 213–231.
- GOFFMAN, E. On Face Work. An Analysis of Ritual Elements in Social Interaction. In Goffman, E., *Interaction Rituals*, 1967, 5–45.
- GRICE, H. P. Logic and Conversation. In Cole, P. & J. L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics* 3 (Speech Acts), 1975, 41–58.
- HAEFERLAND, H. & I. PAUL. (eds.) *Höflichkeit*, 1996.
- HAUGH, M. *Im/Politeness Implicatures*, 2015.
- HELD, G. (ed.) *Partikeln und Höflichkeit*, 2003.
- HENTSCHEL, E. Aspect versus Particle: Contrasting German and Serbo-Croatian. *Multilingua* 10, 1991, 139–149.
- HEWITT, J. P. & R. STOKES. Disclaimers. *American Sociological Review* 40, 1975, 1–11.
- HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*, 2013.
- HOFFMANNOVÁ, J. Projev taktu (a beztaktnosti) v televizních rozhovorech. *SaS* 55, 1994, 194–201.
- HOFFMANNOVÁ, J. Ženy a muži: zdvořilost v dialogu (na příkladu „mluvení za druhého“). In Moldanová, D. (ed.), *Žena – jazyk – literatura*, 1996, 333–337.
- HOFFMANNOVÁ, J. Höflichkeit im Dialog mit tschechischen Senioren. *Zeitschrift für slawische Philologie* 61, 2002, 195–212.
- HOFFMANNOVÁ, J. & O. MÜLLEROVÁ. *Kapitoly o dialogu*, 1994.
- HOFFMANNOVÁ, J. & O. MÜLLEROVÁ AD. *Mluvená čeština v autentických textech*, 1992.

- JANČÁK, P. *Zvuková stránka českého pozdravu*, 1957.
- JURMAN, A. Pronominální oslovení (tykání a vykání) v současné češtině. *SaS* 62, 2001, 185–199.
- KNÉŘOVÁ, M. Ke způsobům oslovování v mluvených projevech. *NŘ* 78, 1995, 36–44.
- LAKOFF, G. Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts. *Journal of Philosophical Logic* 2, 1973, 458–508.
- LAKOFF, R. The Logic of Politeness, or, Minding Your p's and q's. In Corum, C & T. Cedric Smith-Stark ad. (eds.), *Papers from the 9th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 1973a, 292–305.
- LAKOFF, R. Stylistic Strategies within a Grammar of Style. In Orasanu, J. & M. K. Slater ad. (eds.), *Language, Sex and Gender: Does La différence Make a Difference*, 1979, 53–80.
- LEECH, G. N. *Principles of Pragmatics*, 1983.
- LEECH, G. N. *Pragmatics of Politeness*, 2014.
- KASPER, G. Politeness. In D'hondt, S. & J.-O. Östman ad. (eds.), *The Pragmatics of Interaction*, 2009, 157–173.
- MACHOVÁ, S. & M. ŠVEHLOVÁ. *Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny*, 1996, 2001.
- NÁDENÍČEK, P. Der Dativ im Tschechischen: Syntax, Semantik und Pragmatik. *AnSP* 39, 2012, 147–168.
- NEKULA, M. Sind die Abtönungspartikel dialogisch? *SaS* 54, 1993, 202–205.
- NEKULA, M. *Mal* und seine funktionalen Äquivalente im Tschechischen. Ein Beitrag zur Aspektualität. *GP* 12, 1994, 99–108.
- NEKULA, M. Textuelle Funktionen des deutschen Artikels und des tschechischen Aspekts. In Gladrow, W. & S. Heyl (eds.), *Slawische und deutsche Sprachwelt*, 1996, 161–172.
- NEKULA, M. Deminutiva a zdvořilost. In *Č-US* 5, 2004, 110–119.
- NEKULA, M. Navazování a udržování kontaktu a oslovení. In Čmejrková, S. & J. Hoffmannová ad. (eds.), *Užívání a prožívání jazyka. K 90. narozeninám Františka Daneše*, 2010, 239–244.
- NEKVAPIL, J. & J. V. NEUSTUPNÝ. Politeness in the Czech Republic: Distance, Levels of Expression, Management and Intercultural Contact. In Hickey, L. & M. Stewart (eds.), *Politeness in Europe*, 2004, 247–262.
- NEUSTUPNÝ, J. V. Politeness Patterns in the System of Communication. *Proceedings of 7th International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences*, vol. III, 1968, 412–419.
- OBENBERGEROVÁ, D. Politeness of English and Czech Request. *Linguistica Pragensia* 2, 1992, 93–100.
- PATOČKA, O. *O tykání a vykání*, 2000.
- *PMČ*, 1996.
- RATHMAYR, R. Nominale Anrede im gesprochenen Russischen, Serbokroatischen und Tschechischen. In Reuther, T. (ed.), *Slavistische Linguistik 1991*, 1992, 265–309.

- RULFOVÁ, M. Zur Problematik der sprachlichen Etikette. In Kořenský, J. & J. Hoffmannová (eds.), *Text and the Pragmatic Aspects of Language*, 1984, 79–100.
- RULFOVÁ, M. *Řečová etiketa*, 1985.
- RUSÍNOVÁ, Z. Deminutivní modifikace z hlediska pragmalingvistického. In Karlík, P. & J. Pleskalová ad. (eds.), *Pocta Dušanu Šlosarovi*, 1995, 187–193.
- SEARLE, J. R. A Classification of Illocutionary Acts. *Language in Society* 5, 1976, 1-23.
- SEARLE, J. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, 1979.
- SKWARSKA, K. Tykání a jeho zdvořilejší prostředek v češtině a polštině. In Vaňková, I. (ed.) *Obraz světa v jazyce*, 2001, 137–145.
- SPENCER-OATEY, H. (Im)Politeness, Face and Perceptions of Rapport. Unpackaging their Bases and Interrelationships. *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture*, 2005, 95–119.
- SPENCER-OATEY, H. Theories of Identity and the Analysis of Face. *JP* 39, 2007, 639–656.
- STICH, A. Zůstávám s pozdravem. *NŘ* 57, 1974, 175–182.
- TERKOURAFI, M. Toward a Universal Notion of Face for a Universal Notion of Cooperation. In Kecskes, I. & L. R. Horn (eds.), *Explorations in Pragmatics*, 2007, 313–344.
- TERKOURAFI, M. Towards a Unified Theory of Politeness, Impoliteness, and Rudeness. In Bousfield, D. & M. Locher (eds.), *Impoliteness in Language. Studies on Its Interplay with Power in Theory and Practice*, 2008, 44–74.
- THOR, A. *Elektronischer Knigge. Netiquette und Verhaltensregeln für die berufliche und private Tele- und Onlinekommunikation*, 2006.
- VÁCLAVEK, B. *Český listář*, 1948.
- VACHEK, J. Some Remarks on Personal Pronouns in the Addressing Function. In Chloupek, J. & J. Nekvapil (eds.), *Reader in Czech Sociolinguistics*, 1987, 274–304.
- WATTS, R. J. *Politeness*, 2003.
- WATTS, R. J. & S. IDE AD. *Politeness in Language: Studies in its History, Theory and Practice*, 2005.

Citace

Marek Nekula (2017): ZDVOŘILOST. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/ZDVOŘILOST> (poslední přístup: 14. 11. 2022)

Další pojmy:

[pragmatikasociolingvistika](#)

CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny

Všechna práva vyhrazena © Masarykova univerzita, Brno 2012–2020

Provozuje [Centrum zpracování přirozeného jazyka](#)

